

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FINTECH SOHASINI TARTIBGA
SOLISH: HUQUQIY MEXANIZMLAR, MOLIYAVIY BARQARORLIK
VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR TAHLILI**

*Qo'qon Universiteti Raqamli texnologiyalar
va matematika kafedrası o'qituvchisi*

Meliboyev Azizjon Ikromjon o'g'li

a.meliboyev@kokanduni.uz

Qo'qon Universiteti talabasi

Mamajonova Rayxona Alisher qizi

rbintualisher@gmail.com

Anotatsiya

Mazkur ishda O'zbekiston FinTech sohasida shakllanayotgan tartibga solish mexanizmlari, ularning amaldagi moliyaviy tizimga ta'siri va raqamli xizmatlar rivojiga qo'shayotgan hissassi tahlil qilingan. Raqamli to'lovlar, elektron pullar, raqamli banklar, masofaviy identifikatsiya, shuningdek, kripto-aktivlar aylanmasi bo'yicha joriy etilgan qonunlar FinTech ekotizimini barqarorlashtirishda muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Ishda "risk-based approach" tamoyillarining qo'llanishi, ustav kapitali talablari, litsenziyalash tartibining qat'iylashuvi, kiberxavfsizlik bo'yicha texnik me'yorlar hamda ma'lumotlar suvereniteti talablari amaliy jihatdan yoritilgan. Tahlillar O'zbekistonda FinTech regulyatsiyasi tezkor, lekin ehtiyotkor yo'nalishda rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar

FinTech, raqamli moliya, to'lov tizimlari, elektron pullar, kripto-aktivlar, regulyatsiya, risk-based approach, raqamli banklar, islomiy moliya, kiberxavfsizlik, ma'lumotlar suvereniteti, litsenziyalash, ustav kapitali, anti-fraud, davlat siyosati.

Kirish

Global miqyosda moliya bozori an'anaviy Brick and Mortar" (g'isht va

beton) modelidan to'liq raqamli ekotizimga o'tmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, FinTech industriyasi faqatgina to'lov qulayligi emas, balki yashirin iqtisodiyotni (shadow economy) qisqartirishning eng samarali vositasi hisoblanadi. O'zbekistonda ham raqamli to'lovlarning ommalashuvi naqd pul aylanmasini kamaytirib, moliyaviy oqimlar shaffofligini ta'minlamoqda. Xususan, Katta ma'lumotlar (Big Data) va Sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining bank skoring tizimlariga joriy etilishi, avval bank xizmatlaridan foydalana olmagan aholi qatlamini (unbanked population) iqtisodiy jarayonlarga jalb qilish imkonini yaratdi. O'zbekiston Respublikasida ushbu jarayon "evolyutsion" emas, balki davlat tomonidan boshqariladigan "inqilobiy" xarakterga ega. So'nggi 4 yilda naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmi 2.5 barobarga oshdi. 2024-yil holatiga ko'ra, O'zbekiston aholisining 70 foizdan ortig'i bank xizmatlaridan masofaviy (mobil ilovalar orqali) foydalanmoqda. Bunday sharoitda davlat oldida turgan asosiy vazifa — moliyaviy barqarorlikni saqlagan holda, texnologik innovatsiyalarga keng yo'l ochishdir.

Biroq, texnologiyalar rivojlanish tezligi qonunchilik jarayonlaridan o'zib ketayotgani sababli, huquqiy maydonda 'Regulyator bo'shliqlari' (Regulatory gaps) yuzaga kelmoqda. Masalan, transchegaraviy kripto-operatsiyalar yoki neobanklarning mijoz ma'lumotlarini bulutli texnologiyalarda saqlashi bilan bog'liq masalalar an'anaviy bank qonunchiligi doirasiga to'liq sig'maydi. Shu bois, davlat oldida murakkab 'Regulyator dilemmasi' turibdi: innovatsiyalarni bo'g'ib qo'yuvchi ortiqcha byurokratiyadan qochish va ayni paytda kiberxavfsizlik hamda iste'molchilar huquqlarini ishonchli himoya qilish o'rtasidagi 'oltin o'rtalik'ni topishdir.

FinTech sohasini tartibga solishning huquqiy poydevori quyidagi strategik hujjatlarga asoslanadi: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasi (PF-158), unda raqamli iqtisodiyot ulushini YaIMda kamida 2 barobar oshirish ko'zda tutilgan [2]. Hozirgi kunda regulyator

siyosati "Risk-based approach" (Xatarlarga asoslangan yondashuv) modeliga o'tgan. Ya'ni, qayerda risk yuqori bo'lsa (kripto, p2p o'tkazmalar), o'sha yerda nazorat kuchli, qayerda risk past bo'lsa (axborot xizmatlari), tartibot yengil. O'zbekistonda ushbu sohani tartibga solishning o'ziga xos institutsional arxitekturasi shakllandi. Unga ko'ra, an'anaviy to'lovlar va raqamli banklar Markaziy bank tomonidan prudensial nazorat qilinsa, kripto-aktivlar va blokcheyn texnologiyalari to'g'ridan-to'g'ri Prezident huzuridagi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (NAPP) vakolatiga o'tkazildi. Ushbu ikki regulyatorning hamkorlikdagi faoliyati bozorning turli segmentlarida yagona davlat siyosatini amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

Asosiy qism

To'lov tashkilotlari va elektron pullar bozori regulyatsiyasi. O'zbekiston to'lov bozori (Payment Service Providers — PSP) eng faol rivojlanayotgan sektordir. Bu soha 2019-yil 1-noyabrdagi "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi O'RQ-578-son Qonun bilan to'liq qamrab olingan [3]. Asosiy qonunchilik talablari va o'zgarishlar (2024-yil holatiga): To'lov tashkiloti maqomi: Har qanday to'lov ilovasi (masalan, Click, Payme, Uzum Pay) Markaziy bankdan litsenziya olgandan keyingina faoliyat yurita oladi. Litsenziyasiz faoliyat — jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladi. Kapital yetarliligi (Capital Adequacy). Bozorning moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida Markaziy bank to'lov tashkilotlari ustav kapitaliga qo'yilgan talabni keskin oshirdi. Bozorda faqat moliyaviy baquvvat o'yinchilarni qoldirish va mijozlar mablag'ini himoya qilish.

Davr	Minimal Ustav Kapitali Miqdori	Asoslovchi Hujjat	Izoh
2023-yilgacha	Belgilanmagan / Kam miqdorda	—	Bozorga kirish oson edi
2024-yil 1- iyuldan	10 mlrd so'm	MB Boshqaruvi qarori (Reg. №	Birinchi bosqich

		3229-2)	
2025-yil 1-iyuldan	20 mlrd so'm	MB Boshqaruvi qarori (Reg. № 3229-2)	Yakuniy talab [4]

1-Jadval: To'lov tashkilotlari ustav kapitaliga qo'yilgan minimal talablar dinamikasi

Elektron pullar (E-money) koradigon bolsak. Qonunga ko'ra, elektron pullar faqat banklar va litsenziyalangan elektron pul emitentlari tomonidan chiqarilishi mumkin. Har bir elektron pul birligi real bank hisobvarag'idagi mablag' bilan 1:1 nisbatda kafolatlanishi shart.

Kripto-aktivlar, mayning va raqamli aktivlar. O'zbekistonning bu boradagi qonunchiligi jahonda eng unikal modellardan biridir. Bu soha Markaziy bank emas, balki to'g'ridan-to'g'ri Prezidentga bo'ysunuvchi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (NAPP) tomonidan tartibga solinadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi "Kripto-aktivlar aylanmasi sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-121-son qarori [5].

Regulyatorning qat'iy talablari: Yopiq kontur O'zbekiston rezidentlari kripto-aktivlarni faqat NAPP litsenziyasiga ega milliy provayderlar (UzNEX kabi birjalar yoki kripto-do'konlar) orqali sotishi va sotib olishi mumkin.

Xorijiy platformalar taqiqi: Binance, Bybit, Huobi kabi gigant birjalarga kirish bloklangan. Ularda savdo qilish ma'muriy va jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladi (Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks, 155-4-modda — kripto-aktivlarni qonunga xilof ravishda olish yoki o'tkazish uchun 15 sutkaga qamoq jazosi belgilangan) [6]. Mayning bilan faqat yuridik shaxslar shug'ullanishi mumkin. Quyosh fotoelektr stansiyalaridan foydalanish majburiy. Agar umumiy elektr tarmog'iga ulansa, tarif narxi 2 baravardan 5 baravargacha qimmatlashadi.

2-Jadval: Kripto-aktivlar sohasidagi majburiy yig'imlar

Faoliyat turi	Litsenziya	Oylik yig'im	Oylik summa
---------------	------------	--------------	-------------

beruvchi		(BHM baravarida)	(so'mda, 1 BHM = 375,000)
Kripto-birja	NAPP	400 BHM	150 000 000 so'm
Kripto-do'kon	NAPP	20 BHM	7 500 000 so'm
Mayning	NAPP	10 BHM	3 750 000 so'm

Manba: Adliya vazirligida 3380-raqam bilan ro'yxatga olingan Nizom (2022) [7].

Raqamli Banklar (Neobanks) va Prudensial normalar. An'anaviy filiallari bo'lmagan banklar (TBC Bank, Anorbank, Uzum Bank) faoliyati O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-580-son Qonuni bilan tartibga solinadi. Eng muhim o'zgarish bu bank tizimi barqarorligini oshirish maqsadida Prezidentning PQ-147-sonli qarori (2023-yil) bilan banklar uchun minimal ustav kapitali talablari keskin oshirildi. Bu FinTech asosidagi kichik banklar uchun katta chaqiriqdir.

- ❖ 2023-yil 1-sentabrgacha: 100 mlrd so'm.
- ❖ 2024-yil 1-apreldan: 350 mlrd so'm.
- ❖ 2025-yil 1-yanvardan: 500 mlrd so'm [8].

Ushbu talablar bozorning konsolidatsiyasiga (kichik banklarning birlashishiga yoki yopilishiga) olib keladi.

Kiberxavfsizlik va anti-fraud (Firibgarlikka qarshi kurash). FinTech rivojlanishi bilan kiberjinoyatlar ham ortdi. Shu sababli, Markaziy bank 2023-2024 yillarda "Kiberxavfsizlik markazi" (CERT-CBU) vakolatlarini kengaytirdi. Yangi majburiy texnik talablar qoyildi. Liveness detection masofaviy identifikatsiyada (kredit olish yoki hamyon ochishda) mijozning shunchaki rasmini emas, balki jonli harakatini tekshiruvchi texnologiya majburiy bo'ldi. Sovereign data (Ma'lumotlar suvereniteti) "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonunga asosan, O'zbekiston fuqarolarining moliyaviy ma'lumotlari jismonan O'zbekiston hududidagi serverlarda saqlanishi shart (Facebook, Google, Visa, Mastercard uchun ham tegishli) [9]. SIM-karta monitoring bitta shaxs nomiga olingan 5 tadan ortiq SIM-karta orqali ketma-ket operatsiyalar bajarilsa, "Anti-Fraud" tizimi ularni avtomatik bloklashi kerak.

Islomiy fintech va mikromoliya 2022-yilda qabul qilingan "Bank bo'lmagan kredit tashkilotlari va mikromoliya faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-765-son Qonun yangi imkoniyatlar eshigini ochdi. Qonun ilk bor "Islomiy moliya xizmatlari" ko'rsatishga huquqiy asos yaratdi. Endilikda FinTech kompaniyalari (masalan, IMAN Invest) litsenziya asosida islomiy tamoyillarga mos (Ribosiz) moliyaviy mahsulotlarni taklif qilish huquqiga ega [10].

Xulosa

O'zbekistonda fintech sohasini huquqiy tartibga solish tizimini o'rganish natijasida quyidagi yakuniy xulosalar shakllantirildi. Tartibga solishning qat'iylashuvi 2019-2021 yillardagi "yumshoq" siyosat o'rnini 2024-yildan boshlab "institutsional nazorat" egalladi. Ustav kapitalining oshirilishi va litsenziya talablarining kuchayishi bozorni "tozalash" va ishonchlilikni oshirishga xizmat qiladi. Kripto-suverenitet O'zbekiston dunyoda kripto-aktivlarni taqiqlamagan holda, uni to'liq davlat nazoratiga (White market) olgan kamsonli davlatlardan biridir. Bu byudjetga qo'shimcha daromad va "kulrang" iqtisodiyotga qarshi kurash vositasidir. Innovatsiya va Xavfsizlik balansi: Kiberxavfsizlik bo'yicha yangi talablar (Face-ID, serverlarni mahalliyashtirish) qisqa muddatda biznes xarajatlarini oshirsa-da, uzoq muddatda tizimga bo'lgan ishonchni saqlab qolishning yagona yo'lidir.

Foydalanilgan manbalar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 1-noyabrdagi "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi O'RQ-578-son Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining "To'lov tashkilotlari va elektron pullar emitentlari faoliyatini tartibga solish to'g'risida"gi

Nizomga o'zgartirishlar kiritish haqidagi qarori (Adliya vazirligi ro'yxat raqami 3229-2, 2023-yil).

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi "Kripto-aktivlar aylanmasi sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-121-son Qarori.

6. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi, 155-4-modda (Kripto-aktivlar aylanmasi sohasidagi qonunchilikni buzish).

7. Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (NAPP) direktorining "Kripto-birjada kripto-aktivlar savdosini amalga oshirish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida"gi buyrug'i (Ro'yxat raqami 3380, 2022-yil 15-avgust).

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bank tizimini isloh qilish strategiyasiga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-147-son qarori.

9. O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi O'RQ-547-son Qonuni (27-1-modda).

10. O'zbekiston Respublikasining "Bank bo'lmagan kredit tashkilotlari va mikromoliya faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-765-son Qonuni (2022-yil 20-aprel).